

## КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 364.62:343.541-058.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2024-2/8>

### ВПЛИВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я НЕПОВНОЛІТНІХ: АНАЛІЗ ПРИЧИН, ПРОЯВІВ ТА ШЛЯХІВ ПРОТИДІЇ

**Гусак Андрій Петрович,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри кримінального правосуддя  
та правоохоронної діяльності  
Волинського національного університету імені Лесі Українки  
ORCID ID: 0000-0002-2142-5193

**Гусак Тарас Петрович,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри права та фінансів  
Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»  
ORCID ID: 009-0006-5491-4483

Стаття присвячена актуальній та важливій проблемі домашнього насильства, особливо в контексті його негативного впливу на неповнолітніх. В умовах соціально-економічних змін, які відбуваються в Україні, насильство в сім'ї залишається серйозною загрозою не лише для фізичного, але й для психічного здоров'я дітей. Важливість цієї теми зростає, адже насильство в родині може мати руйнівні наслідки для формування особистості та розвитку дитини. Автором проаналізовано різні форми домашнього насильства, включаючи фізичне, психологічне та сексуальне, та детально розглянуто їхні наслідки для психоемоційного та соціального розвитку дітей. Дослідження показує, що діти, які стають свідками або жертвами насильства, часто стикаються з серйозними поведінковими проблемами, такими як агресія, замкнутість, а також з емоційними розладами, включаючи депресію і тривожність. Вони також мають підвищений ризик залучення до злочинності, що ставить під загрозу не лише їхнє майбутнє, але й безпеку суспільства в цілому. Автор підкреслює важливість своєчасного виявлення випадків насильства, а також зазначає роль освітян, соціальних служб та правоохоронних органів у цьому процесі. Для забезпечення ефективної допомоги жертвам насильства необхідно створити чіткі механізми взаємодії між цими інституціями. У статті надаються рекомендації щодо навчання педагогів і спеціалістів, розробки чітких алгоритмів дій у випадках насильства, а також активного залучення батьків до профілактичних заходів. Особливу увагу приділено профілактиці насильства та формуванню ненасильницької поведінки серед дітей як запоруці їхнього здорового розвитку. Важливість таких заходів важко переоцінити, адже формування позитивних моделей поведінки у дітей сприятиме зменшенню випадків насильства в майбутньому. Висновки акцентують увагу на необхідності комплексного підходу до вирішення проблеми домашнього насильства. Цей підхід має включати активну співпрацю між освітніми установами, соціальними службами та правоохоронними органами, що дозволить ефективно реагувати на випадки насильства та забезпечити підтримку постраждалим. Створення системи профілактики насильства та надання підтримки жертвам є критично важливим для формування безпечного, здорового та гуманного середовища для дітей. Дослідження пропонує шляхи вдосконалення існуючих стратегій, спрямованих на зменшення рівня насильства в сім'ї та покращення якості життя неповнолітніх, постраждалих від цього явища.

**Ключові слова:** домашнє насильство, неповнолітні, психічне здоров'я, профілактика, соціальні служби, освітні установи.

***Hysak Andriy, Husak Taras. The impact of domestic violence on the mental health of minors: analysis of causes, manifestations and ways of counteraction***

*The article is devoted to the actual and extremely important problem of domestic violence, especially in the context of its negative impact on minors. In the context of socio-economic changes taking place in Ukraine, domestic violence remains a serious threat not only to the physical but also to the mental health of children. The importance of this topic is growing, as domestic violence can have devastating consequences for the formation of a child's personality and development. The article analyses different forms of domestic violence, including physical, psychological and sexual violence, and examines in detail their consequences for children's psycho-emotional and social development. The study shows that children who with nessorare victims of violence often faceserious behavioural problems, such as aggression, with drawal, and emotional disorders, including depression and anxiety. They also have anincreased risk of becoming involved in crime, which threatens not only their future but also the safety of society as a whole. The author of the article emphasises the importance of timely detection of cases of violence and outlines the role of educators, social services and lawenforcement agencies in this process. To ensure effective assistance to victims of violence, it is necessary to create clear mechanisms of interaction between these institutions. The article provides recommendations for training teachers and specialists, developing clear algorithms for dealing with cases of violence, and actively involving parents in preventive measures. Particular attention is paid to the prevention of violence and the formation of non-violent behaviour among childrenas as guarantee of their healthy development. It is difficult to overestimate the importance of such measures, as the formation of positive behavioural models in children will help reduce the incidence of violence in the future. The conclusions of the article emphasise the need for a comprehensive approach to addressing the problem of domestic violence. This approach should include active cooperation between educational institutions, social services and lawenforcement agencies, which will allow for aneffective response to cases of violence and support forvictims. Establishing a system of violence prevention and victim support is critical to creating a safe, healthy and humane environment for children. The study suggests ways to improve existing strategies aimed at reducing domestic violence and improving the quality of life of minors affected by this phenomenon.*

**Key words:** domestic violence, minors, mental health, prevention, social services, educational institutions.

Проблема домашнього насильства є актуальною в усьому світі, але особливо гостро вона постає в Україні, де соціальні, економічні та культурні фактори впливають на підвищення рівня насильства в родинах. Особливу увагу слід приділити питанням насильства щодо неповнолітніх, оскільки діти, які стають свідками або жертвами насильства, піддаються серйозним психоемоційним та фізичним ризикам. За даними досліджень, більшість дітей, які пережили домашнє насильство, стикаються з різноманітними формами психічних розладів, що можуть мати тривалий вплив на їхнє подальше життя. Сексуальне, фізичне та психологічне насильство в сім'ї становлять загрозу не лише для безпеки дітей, але й для їхнього психічного здоров'я. Це явище часто залишається прихованим, оскільки діти можуть боятися повідомляти про випадки насильства через страх перед наслідками або через недостатню підтримку з боку дорослих. Наслідки домашнього насильства, що

переживають діти, можуть бути катастрофічними, включаючи порушення соціальної адаптації, зниження самооцінки та розвиток психічних розладів.

**Метою дослідження** є аналіз проблеми домашнього насильства щодо неповнолітніх, вивчення його форм та наслідків, а також визначення ролі освітян, соціальних служб та правоохоронних органів у виявленні та запобіганні насильства. Стаття також має на меті розробку рекомендацій для освітніх установ і соціальних служб, спрямованих на формування ненасильницької поведінки серед дітей та підвищення обізнаності суспільства про цю проблему. Важливим аспектом є підкреслення необхідності комплексного підходу до захисту прав дітей, які стали жертвами домашнього насильства, а також пропозиція шляхів вдосконалення існуючих стратегій та механізмів підтримки постраждалих.

Вперше насильство в сім'ї стало розглядатися як проблема національного

масштабу в 1962 році з публікацією статті «Синдром дитини, яку б'ють» у журналі Американської медичної асоціації [1, с. 8]. Це питання жорстокості щодо дітей сприяло поширенню обговорення теми за межі медичної дискусії. Наприкінці минулого століття обізнаність про сімейне насильство значно зросла, і його було визнано неприпустимим. У 1981 році в Міністерстві охорони здоров'я і соціального захисту США був утворений Центр аналізу та обробки інформації щодо питань сімейного насильства [2, с. 89]. У 1984 році Л. Шерман та Р. Беркс розпочали перші дослідження в цій галузі, що змінили погляди поліції на агресорів, і тенденція до обходження «приватних справ родини» була замінена на інструкцію покарання агресора. Б. Леві в своїй книзі про сімейну жорстокість підкреслив серйозність і поширеність цього явища в усіх верствах суспільства [1].

Кількість наукових досліджень, присвячених сімейному насильству, постійно зростає. Таке ставлення до проблеми дало свої результати. Зміни почалися на фоні активної боротьби за права жінок і дітей, що потерпають від насильства. Виникнення кризових центрів, терапевтичних втручань і активного консультування, а також тенденція до матеріально-економічної незалежності жертв позитивно вплинули на можливість виходу з насильницьких відносин.

Вплив сімейних відносин на особистість та розвиток психічних розладів є істотним, адже саме в сім'ї формуються особистісні реакції. Будь-яке насильство є потужним психотравмуючим фактором, який викликає дисбаланс між внутрішніми адаптаційними механізмами та зовнішніми викликами [6, с. 10–12]. Психопатологічні розлади, що виникають через сімейне насильство, погіршують якість життя жертв.

Сьогодні ми спостерігаємо зміни у традиційному ставленні до сім'ї: відносини більше не є стабільними, і сім'я стала вразливішою до зовнішніх викликів. Це викликає тривожність, напруженість і зростання конфліктів, що створює умови для насильства. Психологічне насильство є складним і маловивченим видом, що створює підґрунтя для фізичного та сексуального насильства. Особливо тривожна ситуація з дітьми, які стали жертвами або свідками

жорстокості. Статистика свідчить, що більшість таких дітей мають проблеми у житті та можуть стати агресорами, відтворюючи насильницькі моделі [20].

Насильство в сім'ї – це глобальна проблема, що не знає кордонів. Різні його форми поширені у всьому світі. Подружнє насильство не має освітніх, расових чи етнічних меж і може відбуватися в родинах усіх верств суспільства. Уявлення, що насильство існує лише в неблагополучних сім'ях, є міфом. За статистикою, жертвами домашнього насильства найчастіше стають жінки та діти, хоча іноді жінки можуть становити загрозу для чоловіків. Види домашнього насильства є складним і багатограним явищем, що охоплює різні форми агресії та примусу, здатні завдати серйозної шкоди жертвам, особливо неповнолітнім. Фізичне насильство, яке включає тілесні ушкодження, побої, штовхання та удари, призводить до травм, які можуть варіюватися від незначних до серйозних [8, с. 35–40]. Це насильство часто супроводжується емоційним болем, приниженням і страхом, що негативно впливає на психічне здоров'я жертв.

Діти, які є свідками або жертвами фізичного насильства, переживають складні емоційні стани, такі як страх за власну безпеку та почуття безпорадності. Це може призводити до глибоких психологічних травм, тривожних розладів, депресії та труднощів у соціальній адаптації. Крім того, діти, які виростають у середовищі насильства, можуть почати відтворювати ці моделі поведінки у своїх стосунках, вважаючи агресію прийнятним способом вирішення конфліктів [11, с. 274].

Психологічне насильство, яке включає емоційні маніпуляції, психологічний тиск, залякування та контроль, є ще одним поширеним і підступним видом насильства. Це насильство може не залишати видимих слідів, але є не менш руйнівним для психічного здоров'я. Емоційні маніпуляції можуть формувати у дітей відчуття неповноцінності, а залякування створює атмосферу постійного страху, що призводить до тривожних розладів.

Сексуальне насильство є однією з найбільш травматичних форм домашнього насильства, яка може проявлятися через примус до сексуальних дій та експлуата-

цію дітей. Діти, які стали жертвами сексуального насильства, зазнають глибоких травматичних переживань, що впливають на їх психічне здоров'я та самооцінку. Вони можуть стикатися з труднощами у встановленні здорових стосунків, оскільки втрачають довіру до оточуючих [18, с. 50–52].

Отже, усі три форми домашнього насильства – фізичне, психологічне та сексуальне – мають значний вплив на психічне здоров'я неповнолітніх, формуючи складний контекст їх розвитку. Розуміння цих форм насильства є ключовим для розробки ефективних стратегій запобігання та реагування на цю проблему в суспільстві. Домашнє насильство має серйозні наслідки для неповнолітніх, включаючи фізичні, психологічні та соціальні аспекти. У 2019–2020 навчальному році в рамках проекту «Створення механізму протидії булінгу та насильству у закладах освіти» було розпочато впровадження моделі «Школа вільна від насильства». Цей проєкт, реалізований ГО «Ла Страда-Україна» та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), мав на меті зменшення випадків насильства серед учнів, сприяння безпечному середовищу та залучення дітей до політики протидії насильству [4, с. 59–65]. Досвід Хорватії в реалізації програми «Для безпечного та сприятливого середовища в школах» також підкреслює важливість підвищення обізнаності про насильство та його наслідки [17]. Зокрема, програма передбачає систематизацію знань про насильство, визначення захисних мереж, співпрацю з місцевими громадами та заохочення дітей звертатися по допомогу.

Соціальні наслідки домашнього насильства, зокрема для неповнолітніх, є складним явищем, яке потребує детального аналізу. Діти, які стають свідками або жертвами насильства в сім'ї, часто стикаються з серйозними поведінковими проблемами, що можуть мати довгострокові наслідки. Найзначнішою проблемою є агресія, адже діти, які виростають в атмосфері насильства, можуть сприймати агресію як норму у стосунках, копіюючи поведінку батьків [13, с. 66]. Це призводить до конфліктів у школі, бійок та інших проблем, що можуть завершитися виключенням. Діти, які пережили насильство, мають підвищений ризик вчинення правопорушень

у підлітковому віці, потрапляючи до груп ризику та займаючись антисоціальною поведінкою [14, с. 108]. Цей ризик зростає через відсутність належної підтримки з боку батьків, які самі можуть бути постраждалими. Крім того, жертви насильства можуть мати труднощі у формуванні здорових стосунків у майбутньому, відчуваючи проблеми з довірою та соціалізацією. Відсутність позитивних соціальних зв'язків підвищує ризик розвитку психічних розладів, які ще більше ускладнюють їх поведінку.

Багато дітей не повідомляють про пережите насильство або булінг, тому спостережливість педагогів і працівників закладу освіти має вирішальне значення для виявлення таких випадків [19, с. 35]. Увага до учнів і здатність помічати симптоми неблагополуччя в їхній поведінці можуть вказати на стрес, викликаний насильством. Ознаки, що можуть свідчити про насильство, включають: пропуски занять, запізнення або відмова від участі в позаурочних заходах; часті скарги на погане самопочуття; замкнутість, уникнення друзів або ізоляція; зниження успішності та інтересу до навчання; низька самооцінка та невпевненість у собі; тривожність, лякливість, часті перепади настрою; втрата або пошкодження особистих речей. Для раннього виявлення насильства важливими є соціометричні вимірювання, які допомагають вивчити психологічний клімат у класі. Регулярне дослідження цього клімату дозволяє оцінювати ефективність профілактичних заходів [21, с. 78].

Заклади освіти повинні розробити план дій для профілактики насильства та запровадити систему моніторингу випадків насильства серед учнів. Фахівці психологічної служби мають організувати профілактичну роботу з дітьми, які проявляють агресію, залучаючи за необхідності фахівців служби у справах дітей та правоохоронців [23, с. 162]. Також важливо залучати батьків до роботи з дітьми, які зазнають насильства, а також до роботи з класними колективами. Програма має враховувати загальні рекомендації щодо соціально-педагогічної та психологічної допомоги як дітям-агресорам, так і потерпілим. Основні напрямки роботи психологічної служби закладу освіти можуть включати: прове-

дення заходів з профілактики жорстокої поведінки; спільну роботу з соціальними службами для інспекції сімей, де батьки можуть бути недбалими; створення консультативних пунктів для учнів і батьків; проведення групових тренінгів та індивідуальної роботи з молоддю; включення теми протидії насильству в навчальні програми [7, с. 22]. Також важливо не доручати дітям із вираженою агресивністю керівництво молодшими дітьми, щоб уникнути проявів жорстокості. Однією з можливих форм роботи є шкільна медіація, яка дозволяє вирішувати конфлікти через взаємопримирення.

Роль освітян, соціальних служб та правоохоронних органів у виявленні домашнього насильства є надзвичайно важливою, оскільки ці інституції виступають першими ланками підтримки постраждалих, особливо дітей. Ефективність їхньої роботи впливає на своєчасність виявлення випадків насильства та подальшу допомогу жертвам [5, с. 133]. Вчителі та адміністрація шкіл мають можливість спостерігати за поведінкою дітей у навчальному середовищі, виявляючи зміни, що можуть свідчити про насильство в родині. Освітняни повинні бути навчені виявляти ознаки насильства та знати, як реагувати, включаючи вчасне повідомлення відповідних органів. Тренінги для педагогів на теми домашнього насильства та методів реагування є критично важливими для підвищення їхньої обізнаності. Соціальні служби також виконують важливу функцію, маючи знання про роботу з сім'ями в кризових ситуаціях [9]. Спеціалісти можуть оцінювати ризики для дітей, що постраждали від насильства, та забезпечувати підтримку жертвам. Співпраця соціальних служб з освітянами та правоохоронними органами необхідна для створення цілісної системи допомоги.

Правоохоронні органи забезпечують безпеку жертв, розслідують випадки насильства та захищають постраждалих [21, с. 55]. Важливо, щоб поліція була навчена працювати з жертвами, враховуючи особливості травми. Співпраця між освітянами, соціальними службами та правоохоронними органами є важливою для успішного виявлення та усунення домашнього насильства. Спільні навчання, обмін

інформацією та координація дій створюють ефективну систему реагування, що забезпечує безпеку дітей і допомагає їм подолати наслідки травматичних переживань. Відповідальний підхід цих інституцій до проблеми домашнього насильства критично важливий для формування здорового і безпечного середовища для дітей. У питанні запобігання насильству та булінгу важливу роль відіграють права та обов'язки учасників освітнього процесу, згідно зі ст. 53-55 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. Здобувачі освіти мають право на захист від приниження, насильства, булінгу, дискримінації та інших форм експлуатації. Вони також мають можливість отримувати соціальні та психолого-педагогічні послуги, якщо стали жертвами або свідками булінгу [22].

Педагогічні працівники, зокрема вчителі, мають право на захист своєї професійної честі та гідності, а також на захист від насильства, булінгу та дискримінації. Батьки здобувачів освіти мають право отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, включаючи питання надання соціальної та психолого-педагогічної допомоги. Вони також можуть подавати заяви про випадки булінгу та вимагати проведення розслідувань.

Здобувачі освіти зобов'язані поважати права всіх учасників освітнього процесу та дотримуватися правил внутрішнього розпорядку, а також повідомляти про факти булінгу. Педагогічні працівники повинні захищати дітей від фізичного та психічного насильства, повідомляти про факти булінгу та вживати заходів для його припинення. Батьки зобов'язані виховувати у своїх дітей повагу до прав і свобод людини, дбати про їхнє фізичне та психічне здоров'я, формуючи навички здорового способу життя, а також сприяти розслідуванню випадків булінгу в закладі освіти [12]. Отже, система запобігання насильству та підтримки постраждалих неповнолітніх повинна базуватися на спільних зусиллях освітян, соціальних служб і батьків, що забезпечить безпечне та сприятливе середовище для всіх учасників освітнього процесу.

Профілактика насильства та формування ненасильницької поведінки серед дітей є критично важливими для ство-

рення безпечного середовища, в якому вони можуть розвиватися. Це допомагає запобігти насильству в сім'ї та сприяє формуванню позитивних соціальних навичок. Освітні програми, які фокусуються на розвитку емоційного інтелекту, навичок спілкування та вирішення конфліктів, є основою профілактичних заходів. Залучення дітей до навчальних курсів та семінарів про насильство та ненасильницькі способи вирішення конфліктів дозволяє їм усвідомити неприйнятність насильства і його серйозні наслідки [16, с. 18]. Батьки та вихователі також відіграють важливу роль, створюючи атмосферу підтримки та довіри. Вони можуть навчити дітей правильно висловлювати свої емоції та розвивати вміння слухати інших. Це навчання має включати як усне навчання, так і практичне застосування навичок у повсякденному житті.

Суспільство також повинно брати участь у профілактиці насильства через громадські організації та державні інституції, які можуть реалізовувати програми підвищення обізнаності [15, с. 120]. Такі ініціативи можуть включати кампанії та заходи, що залучають дітей і дорослих, підкреслюючи важливість ненасильницької взаємодії. Успішна профілактика насильства вимагає комплексного підходу, що об'єднує зусилля освітян, батьків та громадських організацій. Спільна робота цих груп може суттєво знизити рівень насильства в суспільстві і сприяти формуванню здорової соціальної атмосфери, де кожна дитина почувається в безпеці і поважає інших [10, с. 141]. Таким чином, профілактика насильства та формування ненасильницької поведінки є запорукою розвитку здорового і толерантного покоління.

На основі даних Міністерства соціальної політики України та результатів досліджень у сфері домашнього насильства, розроблені такі рекомендації для вдосконалення політики та практики в Україні. По-перше, необхідно забезпечити систематичне навчання і підвищення кваліфікації співробітників освітніх установ, соціальних служб і правоохоронних органів щодо виявлення і реагування на випадки домашнього насильства. Це дозволить створити ефективну систему підтримки та захисту постраждалих, особливо дітей.

По-друге, важливо активізувати роботу з профілактики насильства. Освітні програми повинні акцентувати увагу на розвитку емоційного інтелекту, навичок спілкування та ненасильницького вирішення конфліктів. Залучення дітей до тренінгів та семінарів, що розкривають наслідки насильства, сприятиме формуванню свідомого ставлення до цього явища. По-третє, слід посилити взаємодію між освітніми установами, соціальними службами та правоохоронними органами для створення цілісної системи допомоги постраждалим. Спільні навчання, обмін інформацією та координація дій сприятимуть більш ефективному виявленню та усуненню випадків насильства.

Крім того, необхідно розширити мережу центрів соціальних служб, притулків і спеціалізованих установ для осіб, які постраждали від насильства. Забезпечення доступу до соціальних, психологічних та юридичних послуг є ключовим елементом підтримки постраждалих. Також важливо акцентувати увагу на діяльності мультидисциплінарних бригад, які здійснюють екстрене втручання та оцінку ризиків. Вони повинні надавати консультації, допомогу у створенні плану безпеки та інформувати постраждалих про їхні права та можливості отримання допомоги. Необхідно активізувати просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності суспільства про насильство та його наслідки, а також заохочувати батьків до участі в профілактичних заходах. Залучення сімей до формування ненасильницької поведінки є важливим аспектом у боротьбі з насильством.

**Висновки.** Комплексний підхід, що об'єднує зусилля державних органів, громадських організацій, освітян та соціальних працівників, є запорукою ефективної протидії домашньому насильству в Україні. Запобігання домашньому насильству та підтримка постраждалих неповнолітніх є важливими завданнями для освітніх установ і соціальних служб. Ефективне впровадження рекомендацій може покращити якість життя дітей, які пережили насильство, та сприяти формуванню безпечного середовища. Освітні установи мають забезпечити регулярне навчання для педагогів щодо виявлення ознак домаш-

нього насильства та методів реагування. Тренінги повинні охоплювати теми емоційного інтелекту, конфліктології та психологічної підтримки, щоб вчителі могли краще розуміти потреби постраждалих учнів.

Важливо розробити чіткі алгоритми дій у випадках насильства, а також встановити співпрацю з соціальними службами та правоохоронними органами. Це може включати створення кризових груп у школах, до складу яких увійдуть психологи та соціальні працівники для швидкого реагування.

Соціальні служби повинні забезпечити доступність ресурсів для постраждалих, розвиваючи програми реабілітації, групи підтримки та арт-терапію. Освітні установи та соціальні служби мають активно залучати батьків, організовуючи семінари, які підвищують їхню обізнаність про домашнє насильство та методи ненасильницького виховання. Регулярні оцінки ефективності впроваджених заходів є необхідними для моніторингу результатів програм. Це дозволить створити адаптивну систему підтримки, яка забезпечить максимальний рівень захисту для дітей, які пережили домашнє насильство.

Домашнє насильство є серйозною соціальною проблемою, яка має далекосяжні наслідки для психічного та фізичного здоров'я неповнолітніх. Аналіз різних форм насильства, таких як фізичне, психологічне та сексуальне, показав, що ці явища не лише завдають безпосередньої шкоди жертвам, але й формують негативні моделі поведінки, що можуть передава-

тися з покоління в покоління. Діти, які стають свідками або жертвами насильства, часто стикаються з проблемами соціалізації, агресивною поведінкою та ризиками залучення до злочинності.

Виявлення насильства в сім'ї потребує активної участі освітян, соціальних служб та правоохоронних органів. Вони можуть і повинні грати ключову роль у виявленні випадків насильства, забезпечуючи своєчасну підтримку та допомогу постраждалим. Профілактика насильства та формування ненасильницької поведінки серед дітей є критично важливими завданнями, які вимагають комплексного підходу та зусиль з боку усіх учасників суспільства.

Рекомендації для освітніх установ та соціальних служб включають проведення навчання, розробку чітких алгоритмів дій, активне залучення батьків та регулярну оцінку ефективності впроваджених програм. Лише через спільні зусилля можна створити безпечне середовище для дітей, яке сприятиме їхньому здоровому розвитку та формуванню ненасильницьких моделей поведінки. Ефективне вирішення проблеми домашнього насильства вимагає не лише усвідомлення його негативних наслідків, але й активних дій з боку усіх інституцій, що займаються вихованням та підтримкою дітей. Створення системи профілактики насильства та надання допомоги жертвам є необхідною умовою для формування здорового, гуманного та толерантного суспільства.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Butzer D., Bronfman L.M., Stipak B. The Role of Police in combating Domestic Violence in the United States: a Case study of the Domestic Violence reduction unit, Portland Police Bureau. URL: <https://www.ncjrs.gov/policing/role161.htm>.
2. Halford H. Solving Violence in America : Second Edition. 2017. 156 p.
3. The 7th International scientific and practical conference «World science: problems, prospects and innovations» (March 24–26, 2021). Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. 903 p.
4. Андрєєнкова В. Л., Бондар В. І., Войцях Т. В. та ін. Впровадження моделі «Школа вільна від насильства» в закладах освіти. К., 2023. 160 с.
5. Воронова О. В. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству/Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. За ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.
6. Галай А.О. Перспективи удосконалення національної практики протидії насильству у сім'ї: досвід англосаксонських країн. Взаємодія міліції з державними органами та недержавними інституціями у протидії домашньому насильству : зб. Матеріалів круг. столу. Київ. 2013. С. 10–12.

7. Галушак Г. Розв'язання проблем сімей із порушеною структурою як умова подолання бездоглядності і безпритульності дітей. Матеріали міської науково-практичної конференції «Діти вулиці: проблеми, права, захист». 2018. С. 20–35.
8. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2015, № 1148. Вип. 34, С. 35–40.
9. Демчук О. А. Монографія. Психологічна допомога дітям, що зазнали насильства. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань: 2015.
10. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : зб. документів. Ч. II. Укр. ін-т соц. досліджень. К.: АТ «Вид-во "Столиця», 1998, 290 с.
11. Дроздова І.В. Насильство в сім'ї як одна із детермінант девіантної поведінки дітей та молоді. Наук. вісник Льв. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична, 2011, № 2, С. 273–280.
12. За домашнє насильство – за ґрати: Як в Україні та світі борються зі знуцанням у родині. URL: [https://zik.ua/news/2019/11/22/za\\_domashnie\\_nasylstvo\\_\\_za\\_hraty\\_yak\\_v\\_ukraini\\_ta\\_sviti\\_boriatsia\\_zi\\_znushchanniam\\_u\\_rodyni\\_946146](https://zik.ua/news/2019/11/22/za_domashnie_nasylstvo__za_hraty_yak_v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_znushchanniam_u_rodyni_946146).
13. Запобігання і протидія насильству в сім'ї: метод. реком. для соц. працівників. Київ: ДЦССМ, 2004, 192 с.
14. Мамчур О.Й. Психопатологічні стани як наслідок домашнього насильства/ Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія. За заг. ред. проф. Т.О. Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021, 188 с.
15. Музиченко І. В. Психологічна травма: аналіз проблеми та шляхи подолання, Роль психологічної служби системи вищої освіти України у час суспільних трансформацій: матер. Всеукр. наук.-практ. нонф. (Львів, 19–20 травня 2017 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 119–123.
16. Мусій О. С., Пінчук І.Я., Хаустова О. О. та ін. Інноваційні підходи до організації медико-психологічної допомоги післятравматичного стресового розладу: методичні рекомендації. Київ: УНДІССПН МОЗ України, 2014. 32 с.
17. Навчально-методичний посібник «Впровадження моделі «Школа вільна від насильства» в закладах освіти» – психологічна служба. психологічна служба. URL: <https://vinps.vn.ua/?p=3990> (дата звернення: 15.10.2024).
18. Огоренко В.В., Гненна О. Н., Кокашанський В.А. Соціально-психологічні та клінічні аспекти домашнього насильства (огляд літератури). *Український вісник психоневрології*. 2021. Том 29, випуск 1. С. 48–56.
19. Огоренко В.В. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія Заг. ред. проф. Т.О. Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021, 188 с.
20. Пандемія всередині пандемії. Як карантин в Україні впливає на домашнє насильство. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/pandemiya-vnutri-pandemii-kak-karantin-v-ukraine-vliyaet-na-domashnee-nasilie>.
21. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: навч. посіб. За ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005, 124 с.
22. Про освіту. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.10.2024).
23. Ящук І. П. Державна допомога та профілактика домашнього насильства в Україні. Партнерство в освіті та соціальній роботі: сучасні виклики та перспективи : матеріали між-вузів. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22 лют. 2022 р.). Хмельницький: ПП «А.В. Царук», 2022, 255 с.

#### REFERENCES:

1. Butzer, D., Bronfman, L. M., Stipak, B. (n.d.). The Role of Police in combating Domestic Violence in the United States: a Case study of the Domestic Violence reduction unit, Portland Police Bureau. Retrieved from: <https://www.ncjrs.gov/policing/role161.htm>
2. Halford, H. (2017). *Solving Violence in America: Second Edition*. 156 p.
3. The 7th International scientific and practical conference «Worldscience: problems, prospects and innovations» (2021). Perfect Publishing, Toronto, Canada. 903 p.



4. Andreienkova, V. L., Bondar, V. I., Voitsakh, T. V. (2023). Vprovadzhennia modeli «Shkola vilna vid nasylstva» v zakladakh osvity [Implementation of the "Violence-Free School" Model in Educational Institutions]. K. 160 s. [in Ukrainian].
5. Voronova, O. V. (2019). Spetsial'ni zakhody shchodo protydiei domashn'omu nasylstvu [Special measures to combat domestic violence] / Orhanizatsiino-pravovi zasady zapobihannia domashn'omu nasylstvu: realii ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu, 31 travnia 2019 r. Za red. O.P. Ryabchyns'koi. Zaporizhzhia: KPU. 174 s. [in Ukrainian].
6. Halay, A. O. (2013). Perspektyvy udoskonalennia natsional'noi praktyky protydiei nasylstvu u sim'i: dosvid anhlosaksons'kykh krain [Prospects for improving national practices of combating family violence: experience of Anglo-Saxon countries]. Vzaiemodiia militsii z derzhavnymy orhanamy ta nederzhavnymy instytuttsiamy u protydiei domashn'omu nasylstvu: zb. Materialiv kruh. stolu. Kyiv. S. 10–12 [in Ukrainian].
7. Halushchak, H. (2018). Rozv'iazannia problem simei iz porusheniou strukturoiu yak umova podolannia bezdohladnosti i bezprytul'nosti ditei [Solving the problems of families with disrupted structures as a condition for overcoming child neglect and homelessness]. Materialy mis'koi naukovo-praktychnoi konferentsii «Dity vulytsi: problemy, prava, zakhyst». S. 20–35 [in Ukrainian].
8. Herasina, L. M. (2015). Nasylstvo yak sotsial'na destruktsiia [Violence as social destruction]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspil'stva: metodolohiia, teoriia, metody*. 2015, № 1148. Vyp. 34, S. 35–40. [in Ukrainian].
9. Demchuk, O. A. (2015). Psykholohichnadopomohaditiam, shchozaznalynasylstva [Psychological Assistance to Children Who Suffered from Violence]. Uman': Uman's'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Pavla Tychyny. [in Ukrainian].
10. Dytynstvo v Ukraini: prava, harantii, zakhyst: zb. dokumentiv [Childhood in Ukraine: rights, guarantees, protection: collection of documents]. K.: AT «Vyd-vo«Stolytsia», Ukr. Instytut sots. doslidzhen'. 290 s. [in Ukrainian].
11. Drozdova, I. V. (2011). Nasylstvo v sim'i yak odna iz determinant deviantnoi povedinky ditey ta molodi [Violence in the family as one of the determinants of deviant behavior in children and youth]. *Nauk. Visnyk L'vivs'koho derzh. un-tu vnutr. sprav. Seriiia yurydychna*. 2, S. 273–280 [in Ukrainian].
12. Za domashnie nasylstvo – za hraty: Yak v Ukraini ta sviti boriatsia zi znushchanniam u rodyni. (2019). Retrieved from: [https://zik.ua/news/2019/11/22/ za\\_domashnie\\_nasylstvo\\_\\_ za\\_hraty\\_yak\\_v\\_ukraini\\_ta\\_sviti\\_boriatsia\\_zi\\_znushchanniam\\_u\\_rodyni\\_946146](https://zik.ua/news/2019/11/22/ za_domashnie_nasylstvo__ za_hraty_yak_v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_znushchanniam_u_rodyni_946146) [in Ukrainian].
13. Zapobihannia i protydiei nasylstvu v sim'i: metod. rekom. Dlia sots. pratsivnykiv [Prevention and combating family violence: methodological recommendations for social workers]. Kyiv: DTCSSM, 2004. 192 s. [in Ukrainian].
14. Mamchur, O. Y. (2021). Psykhopatologichni stany yak naslidok domashnoho nasylstva [Psychopathological conditions as a consequence of domestic violence] / Aktual'ni problemy simeinoho nasylstva: monohrafiya. Za zah. red. prof. T.O. Pertsevoi ta prof. V.V. Ohorenka. Dnipro. 188 s. [in Ukrainian].
15. Muzychenko, I. V. (2017). Psykholohichna travma: analiz problemy ta shliakhy podolannia [Psychological trauma: analysis of the problem and ways to overcome it], Roli psykholohichnoi sluzhby systemy vyshchoi osvity Ukrainy u chas suspilnykh transformatsii: mater. Vseukr. nauk.-praktn. konf. (L'viv, 19-20 travnia 2017 r.). L'viv: LNU imeni Ivana Franka. S. 119–123 [in Ukrainian].
16. Musiy, O. S., Pinchuk, I. Ya., Khaustova, O. O. tain. (2014). Innovatsiini pidkhody do orhanizatsii medyko-psykholohichnoi dopomohy pisliatramatychnoho stresovoho rozladu [Innovative approaches to organizing medical and psychological assistance for post-traumatic stress disorder: methodological recommendations]. Kyiv: UNDISSMPN MOZ Ukrainy, 32 s. [in Ukrainian].
17. Navchal'no-metodychnyy posibnyk «Vprovadzhennia modeli «Shkola vil'na vid nasylstva» v zakladakh osvity» – psykholohichna sluzhba [Methodological manual «Implementation of the

model 'School free of violence' in educational institutions» – psychological service]. Retrieved from: <https://vinps.vn.ua/?p=3990> [in Ukrainian].

18. Ohrenko, V. V., Gnienna, O. N., Kokashansky, V. A. (2021). Sotsial'no-psykholohichni ta klinichni aspekty domashnoho nasyt'stva (ohliad literatury) [Social-psychological and clinical aspects of domestic violence (literature review)]. *Ukrains'kyi visnyk psykhonevrologii*. 29, Issue 1. S. 48–56. [in Ukrainian].

19. Ohrenko, V. V. (2021). Aktual'ni problemy simeinoho nasyt'stva: monohrafiya [Current issues of family violence: monograph]. Zah. red. prof. T.O. Pertsevoitaprof. V.V. Ohorenka. Dnipro. 188 s. [in Ukrainian].

20. Pandemiia vseredyni pandemii. Yak karantyn v Ukraini vplyvaie na domashnie nasyt'stvo [Pandemic within the pandemic. How quarantine in Ukraine affects domestic violence]. Retrieved from: <https://hromadske.ua/ru/posts/pandemiya-vnutri-pandemii-kak-karantin-v-ukraine-vliyaet-na-domashnee-nasilie> [in Ukrainian].

21. Pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia nasyt'stvu v sim'i: navch. posib. (2005). Za red. O. M. Dzhuzhi, I. V. Opryshka, O. H. Kulyka. K.: Nats. akad. vnutr. Sprav Ukrainy. 124 s. [Legal and criminological foundations of preventing family violence: textbook] [in Ukrainian].

22. Pro osvitu [On education]. Ofitsiynyy vebportal parlamentu Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

23. Yashchuk, I. P. (2022). Derzhavna dopomoha ta profilaktyka domashnoho nasyt'stva v Ukraini [State assistance and prevention of domestic violence in Ukraine]. Partnerstvo v osviti ta sotsial'niy roboti: suchasni vyklyky ta perspektyvy: materialy mizhvuziv. nauk.-praktn. konf. (Khmel'nyts'kyi, 22 liut. 2022 r.). Khmel'nyts'kyi: PP «A.V. Tsaruk». 255 s. [in Ukrainian].